

„Tak prohlásil všechny pokrmy za čisté“

aneb

O čistém a nečistém v Novém zákoně

Naši přátelé a známí z různých denominací a církví často tvrdí, že Nový zákon zrušil platnost starozákonních předpisů o rozlišování mezi čistou a nečistou stravou. Je tomu skutečně tak?

Je nabitelní, že Kristův kříž jednoznačně zrušil ceremoniální zákon, tzn. všechny kultické předpisy (Ef 2,14-18). Jak jsme však studovali v minulém článku, zákony o čisté a nečisté stravě nejsou součástí kultických předpisů, protože jejich povaha je jiná. Souvisejí s teologií stvoření a novým stvořitelem řádem po potopě. Protože Bůh je náš Stvořitel (a to platí jak ve Starém, tak v Novém zákoně) a navíc i náš Vykupitel, respektujeme jeho stvořitelství. Proto přijímáme jeho doporučení ohledně vhodné stravy (příčemž ideálem zůstává situace ráje) a vzdáváme se toho, co podle jeho rozhodnutí k jídlu vhodné není. Protože víme, jak je moudrý, dobrý, laskavý a spravedlivý a že nám zaručuje pravou svobodu, podřizujeme se dobrovolně pod jeho nadvládu. Tím, že něco jíme nebo ne, vlastně vyznáváme, že Boha uznáváme za svého svrchovaného Pána. Akt jedení se tak stává vyznáním naší víry.

Podívejme se však trochu blíže na dvě až tři místa v Novém zákoně, která se nejčastěji citují v souvislosti s tvrzením, že starozákonní předpisy o čistém a nečistém jídlu v novozákonní době již neplatí.

„Co Bůh prohlásil za čisté, nepokládej za nečisté.“ (Sk 10,9-23)

Petr měl vidění. Z nebe sestupovala veliká plachta, v níž byla nejrůznější zvířata, i divoká zvěř, plazi a ptáci. Tu uslyšel hlas, který mu přikázal: „Vstaň, Petře, zabíjej a jez!“ Petr s rozhodností odpověděl, že ještě nikdy nejedl nic, co „poskvvrňuje“ (*koinos*) a „znečišťuje“ (*akathartos*). Na to mu hlas řekl: „Co Bůh prohlásil za čisté (*katharizō*), nepokládej za nečisté (*koinos*).“ Tato scéna se opakovala třikrát (viz Sk 10,9-16).

Petr okamžitě nepochopil, co toto vidění znamená. Čteme, že o tom „úporně přemýšlel“. Proč se Petr zdráhal jíst „čistá zvířata“ z plachty? V čem byl pro něj kámen úrazu? Abychom pochopili jeho problém,

je třeba se podívat do originálního řeckého textu, protože překlady často nevystihují důležité významové odstíny jednotlivých slov.

Klíčem ke správnému pochopení zmíněného biblického oddílu je povšimnutí si rozdílu v užívání termínů „*koinos*“ a „*akathartos*“. Ačkoli mají podobný význam, nejsou to synonyma (slova stejného významu), jak by se na první pohled mohlo zdát. Zatímco *akathartos* znamená „nečistý“, *koinos* má význam „obecný“, „znečištěný“, „poskvrněný“.

Aniž bychom se pouštěli do hlubokých jazykových rozborů těchto biblických výrazů, je třeba vědět, že slovo *koinos* označovalo specifickou kategorii znečištění v judaismu. Podle této rabínské koncepce „obecného“ nebo „znečištěného“ se „čistá věc“ nebo „čistý člověk“ stali „znečištěnými“ kontaktem s nějakou kulticky nečistou věcí nebo nečistým člověkem, tj. pohanem. T. C. Smith píše: „Oddělování se v judaismu stalo tak striktním, že od pohanů se nemohl kupovat olej, chléb, mléko a maso. Jíst pohanské jídlo bylo ohavností, avšak ještě horší bylo jíst v domě pohana.“ Tato judaistická koncepce, vytvořená v intertestamentální době (tj. v období mezi sepsáním poslední starozákonní a první novozákonní knihy), ovšem nemá nic společného s biblickým starozákonním učením o čistém a nečistém, podle něhož se člověk ani čistě zvíře nestali nečistými nebo znečištěnými běžným kontaktem s nečistým zvířetem (pouze zdechlinou znečišťovala). (Septuaginta, řecký překlad hebrejského starozákonního textu, nepoužívá pro překlad hebrejského „chol“ [„obecný“, „znečištěný“] výraz *koinos*, nýbrž slovo s obdobným významem *bebēlos*.) Podle rabínské představy však byla čistá zvířata, která se dostala do kontaktu se zvířaty nečistými, znečištěná, obecná (*koinos*). Co to znamená v příběhu, který čteme ve Sk 10?

Podstatu problému velmi trefně vystihuje významný britský novozákonník F. F. Bruce: „Petr byl pohoršen nesvatou směsicí čistých a nečistých zvířat.“ Podle tradičního židovského chápání nemohl jíst žádné ze zvířat v plachtě, protože i čistá zvířata byla nyní znečištěna kontaktem s nečistými živočichy a stala se poskvrněnými (*koinos*).

Co Petr považoval za „poskvrněné“, „znečištěné“, a tudíž nevhodné k jídlu? Byla to čistá zvířata, která přišla do styku se zvířaty nečistými. Pouze „čisté“ se mohlo stát „znečištěným“ (*koinos*), a to jen prostřednictvím nečistého zvířete. Je významné, že hlas z nebe ignoroval Petrovo chápání (tuto judaistickou kategorii) o „znečištění čistého prostřednictvím styku s nečistým“. Kdyby Kristův kříž odstranil rozdíl mezi čistými a nečistými zvířaty, musel by znít biblický text jinak. Hlas z nebe by musel říci: „Co Bůh prohlásil za čisté, nepokládej za nečisté (*akathartos*).“ Jenže v textu není použito slovo *akathartos*, nýbrž *koinos*! Proto jediné správné překlad Sk 10,15b zní: „Co Bůh prohlásil za čisté, nepokládej za poskvrněné (znečištěné)“ – tedy ne „za nečisté“, jak nesprávně uvádí jak český ekumenický překlad, tak i Bible kralická. Pro Petra nebylo snadné pochopit tuto Boží lekci. Čistá zvířata ve vidění představovala židy, nečistá pak pohany. Židé si mysleli, že už pouhým stykem s pohany se znečišťují, a tak se společenskému kontaktu s nimi vyhýbali. Proto když římský setník Kornélius (pohan) poslal k Petrovi své služebníky (pohany), Petr nebyl připraven je přijmout. Bůh musel přesvědčit první křesťany, kteří byli židé, že Kristus zbořil lidské bariéry ve vztazích mezi lidmi a že se žid může svobodně stýkat s nežidem. (Něco jiného je přijímat hříšné pohanské zvyky!) Po usilovném zvažování Petr porozuměl naučení, které mu Bůh musel několikrát opakovat, aby byl s to je přijmout. Teprve když se stal svědkem toho, jak Duch svatý naplnil pohany, byl ochoten se s nimi plně ztotožnit (Sk 10,44-48; 11,17,18).

Následujícího dne po vidění šel Petr do Cesareje navštívit Kornélia, jeho příbuzné a přátele. Na uvítanou jim řekl: „Dobře víte, že židům není dovoleno stýkat se s pohany a navštěvovat je. Mně však Bůh ukázal, abych si o žádném člověku nemyslel, že styk s ním poskvrňuje nebo znečišťuje.“ (Sk 10,28) Takto vysvětlil, jak si své vidění vyložil. Bůh mu zjevil, že styk s pohany ho nemůže znečistit. Když chtěli slyšet poselství o pravém Bohu, Petr prohlásil: „Nyní skutečně vidím, že Bůh nikomu nestrání, ale v každém národě je mu milý ten, kdo v něho věří, a činí, co je spravedlivé.“ (Sk 10,34,35)

Později Petr vysvětloval apoštolům v Jeruzalémě, jak pohané přijali Boží slovo na základě toho, že mu Duch svatý řekl, aby „bez rozpaků šel s nimi“

(Sk 11,13). Teprve po této mimořádné Boží intervenci se prvokřesťanská církev, kterou tvořili zpočátku jen křesťané židovského původu, otevřela misií a byla ochotna zvěstovat evangelium pohanům, protože prostřednictvím tohoto názorného poučení první křesťané pochopili, že Bůh přijal pohany, a proto je i oni mají přijímat. To je pravý smysl Petrova vidění, jak mu porozuměl sám apoštol a spolu s ním i celá církev. Netýká se stravy, nemluví o tom, že by Bůh prohlásil v novozákonní době nečistá zvířata za čistá, a tedy vhodná k jídlu. Bůh použil hluboce zakořeněnou judaistickou představu o znečišťování čistého při styku s nečistým (alegorický výklad čistých a nečistých zvířat byl poprvé uveden na začátku 2. století př. Kr. v Aristeově dopise Filokratovi) k tomu, aby ukázal, že židé se mohou svobodně stýkat s pohany a vytvářet s nimi společenství. Problémem byla směsice čistých a nečistých zvířat. Tuto kategorii v symbolickém užití evangelium jednoznačně škrtá. Očištění se netýkalo nečistých zvířat, jejichž přirozenost by pak musela být změněna, nýbrž čistých zvířat, která byla znečištěna stykem se zvířaty nečistými. Tuto lekci mohl Petr pochopit jen díky tomu, že rozdíl mezi čistým a nečistým existoval i v novozákonní době. Důsledkem bylo, že ačkoli Žid zůstane Židem a Říman Římanem, od této chvíle se mohou svobodně stýkat a pěstovat sociální a náboženské kontakty, aniž by se tím věřící ze židů poskvrnili. Tento společenský styk umožnil začátek zcela nové fáze v dějinách křesťanské církve.

„Nic, co zvenčí vchází do člověka, nemůže ho znesvětit.“ (Mk 7,1-23)

Abychom správně pochopili tento oddíl Písma, musíme si uvědomit souvislosti Ježíšovy diskuse s učiteli zákona. Ježíšův spor se zákoníky a farizey popsany v Mt 15,1-20 a Mk 7,1-23 se týkal legalistických kultických skutků. Kristus nediskutuje o čistých a nečistých zvířatech/jídle. Jeho učedníci nejsou nařčení z toho, že jedí nečistý pokrm. Jídlo, které jedli, bylo čisté. Problémem zde není otázka jedení masa. Řecký text jasně říká, že učedníci jedli chléb (*artos*). Později se v textu mluví o pokrmech (*brómata*). Podle Bible slovo „pokrm“ (*bróma*) odkazuje na jakýkoli druh jídla, masité i nemasité. Pouze kontext rozhoduje o tom, o jaký pokrm se jedná (viz např. Mt 14,15; L 3,11; 9,13; J 4,34; Ř 14,15,20;

1 K 3,2; 6,13; 8,8; 10,3; 1 Tm 4,3; Žd 9,10 atd.). Otázkou tedy není, zda se má rozlišovat mezi čistým a nečistým masem, nýbrž jaká je funkce jídla jako takového, kdy je zahrnut jakýkoli druh pokrmu (maso čistých zvířat i potrava nemasitá).

Znečištění (*koinos*) byly ruce učedníků, nikoli jejich pokrm. Celý spor se točil kolem tradice starších (Mk 7,5-7-9). Jídlo, ačkoli čisté, bylo podle jejich představy znečištěno, protože učedníci si před ním obřadně neumyli ruce. Kristus zde nemluví proti hygienické zásadě, že před jídlem je třeba si umýt ruce. V sázce tu nebyla zdravotní zásada, nýbrž lidská rabínská tradice, která nařizovala „obřadní umývání rukou“, na které někdy stačila voda, která se vešla do ořechové skořápky.

Ježíš odmítá tato lidská ustanovení a nařízení. Tvrdí, že jedení „znesvěčujícím, to jest neumytými rukama“ (Mk 7,2) člověka neznečišťuje a neposkvvrňuje. Dotyčný člověk zůstává čistý. Ceremoniální umývání rukou nemá pro věřícího význam, protože nebylo nikdy požadováno Bohem. Podle evangelisty Matouše Ježíš celou diskusi uzavírá slovy: „Jíst neumytými rukama člověka znesvěcuje.“ (Mt 15,20)

Zákonníci a farizeové byli posedlí strachem z vnějšího, rituálního znečištění. Jejich náboženství bylo formální, založené na skutcích. Snažili se „dělat věci“. Ježíš se je snaží vést k nitru. Obrací jejich náboženství naruby, když prohlašuje: „Nic, co zvenčí vchází do člověka, nemůže ho znešvéřit, poněvadž mu nevchází do srdce, ale do břicha... Co vychází z člověka, to ho znesvěcuje. Z nitra totiž, z lidského srdce vycházejí zlé myšlenky, smilství, loupeže, vraždy, cizoložství, chamtivost, zlovolnost, lest, bezuzdnost, závistivý pohled, urážky, nadutost, opovržlivost. Všechno toto zlé vychází z nitra a znesvěcuje člověka.“ (Mk 7,18-23) Vnější, fyzická, kultická nečistota není smrtelná, ale vnitřní nečistota dokáže zabíjet a duchovně opravdově znečišťovat. Nejvíce záleží na životním postoji.

Ježíš volá k náboženství srdce. Nejpodstatnější v životě není to, co člověk jí (třebaže je to důležité, nikoli však prvořadé), nýbrž to, co je v jeho srdci. Jeho vlastní mysl, nikoli obsah jeho žaludku, je opravdovým nebezpečím pro člověka. Hřích pochází z člověka samotného, z jeho nitra, a ne z jeho okolí. Nezáleží tolik na druhu jídla, jako na vztahu k němu. Tuto pravdu Ježíš vysvětluje. Nehovoří tu o fyzickém či rituálním znečištění. Netvrdí, že člověk může jíst (a pít) cokoli. Fyzicky nám mohou některé „nečisté“ věci uškodit nebo dokonce zapříčinit naši smrt (např. jedovaté plody nebo houby či zkažené potraviny). To však není předmětem Ježíšova rozhovoru. Kristus mluví naopak o nečistotě morální či duchovní, která má svůj původ v našem myšlení. Zlo, hřích se rodí

v srdci, v mysli člověka. Proto skutečným nebezpečím pro člověka je nečistá mysl a nečisté srdce.

Jak máme rozumět výroku, který je v českém ekumenickém překladu přeložen obratem „Tak prohlásil všechny pokrmly za čisté“? (Mk 7,19b) Takto totiž toto místo překládají mnozí moderní překladatelé. Ovšem aby to mohli udělat, musí originální řecký text „*katharizón panta ta brómata*“ doplnit a pozměnit. Tato řecká věta doslova přeložena zní: „Očišťující všechny pokrmly.“ Věrohodný je tedy kralický překlad „čistěcí všeliké pokrmly“ nebo text pod čarou v českém ekumenickém překladu „Tak se očišťují všechny pokrmly“, i když je v něm přidáno slůvko „tak“. Aby se řecký text dal přeložit „Tak prohlásil všechny pokrmly za čisté“, musí se v něm provést tyto úpravy: (1) celé souvětí se musí ukončit za slovem „*hněť*“, (2) musí se přidat slovo „takto“, (3) musí se změnit význam slova „*očišťující*“ (což je v řečtině přítomné participium) za „*prohlásit za čisté*“ a (4) musí se změnit předcházející podmět (to znamená, že jím nebude obrazně vyjádřený proces trávení [„*zvenčí vchází... do břicha a jde do hnoje*“], nýbrž Ježíš ze začátku 18. verše). To jsou poměrně velké zásahy do biblického textu, které moderní překladatelé provádějí, aby uvedený výrok dali do souladu se svou teologií a porozuměním.

S tím souvisí i otázka, kdo vlastně tuto větu pronesl. V případě překladu „Takto prohlásil všechny pokrmly za čisté“ by se jednalo o vysvětlující poznámku evangelisty Marka, nikoli o součást Kristova výroku. Vykladači se přou o správné pochopení tohoto textu. Profesor Pokorný ve svém komentáři k evangeliu Marka zastává moderní překlad, i když připouští druhou možnou variantu: „Pravděpodobně jej musíme chápat tak, jak to naznačil ekumenický překlad: tak (tj. svým vysvětlením) očištil Ježíš všechny pokrmly... Chápat je jako ironické pokračování Ježíšovy přímé řeči ve smyslu: tak se »očišťují« všechny pokrmly, je především z gramatických důvodů nepravděpodobné.“ Významný holandský novozákonník Herman Ridderbos však jednoznačně píše: „Někteří autoři překládají Mk 7,19b »Tak prohlásil všechny pokrmly za čisté«, avšak *katharizón* [očišťující] se musí vzít jako pokračování *ekporeusthai* [ven vychází]. Proces trávení je současně očišťováním pokrmů!“

Překlad „Tak se očišťují všechny pokrmly“ není v rozporu se starozákonním učením o čistém a nečistém a evangelisté Matouš a Marek jsou v tomto případě v harmonii. Avšak ani když přijmeme moderní překlady, nedostaneme se, pokud jde o učení o čistém a nečistém jídle, při výkladu do úzkých, protože souvislost tohoto výroku se nedá přehlédnout. Jeho záměr je jednoznačný. Nic z toho, co přichází

zvnější, člověka duchovně neposkvrňuje. Znečišťuje ho jen to, co je uvnitř. Ježíš jasně mluví proti kulturnímu, vnějšímu znečištění, i když to neznamena, že by byl proti zdravotním principům, jakým je např. umývání rukou před jídlem. Markovu poznámku bychom pak měli chápat ve smyslu: „Tak Ježíš prohlásil všechny pokrmů za (kulturní) čisté.“ Pokrm sám nemůže poskvrnit. Znečistit může jen nesprávný vztah k němu. Kristus nehovoří o jídle jako takovém, ale o způsobu jedení. Novozákonník R. Alan Cole ve výkladu Markova evangelia píše, že Ježíšovo učení je namířeno přímo proti rabínskému učení, že pro každé znečištění musí být vnější zdroj. Pro Krista však „zdroj nečistoty nebyl vnější, ale byl uvnitř člověka. Mezi těmito teologiemi existuje velká propast, tak jako mezi dvěma pohledy na hřích.“

Co poskvrnilo (udělalo nečistým) Adama a Evu v ráji? Vlastní zakázané ovoce? Nikoli, i když bylo zakázané (nečisté). Znesvětil je jejich nedůvěřivý postoj vůči Bohu, jejich nesprávný vztah k tomu, co řekl Hospodin. To neznamena, že mohli jíst zakázané ovoce. Vždyť měli být totálně poslušní. Vnější čin je vždy výsledkem vnitřního postoje. Je to ovoce srdce. Není to nečisté jídlo, co způsobuje, že je člověk nečistý, ale je to jeho vztah, jeho postoj k němu.

Kristus jasně ruší rituální nečistotu, která vychází z věcí. Pravá nečistota vychází ze srdce. Nesprávný vztah k Bohu poskvrňuje. Hřích je ve své podstatě narušený vztah k Bohu. Ježíš takto posouvá myšlení zákoníků a farizeů z kulturního zajištění k pochopení podstaty: zlo, duchovní znečištění pochází z nesprávného myšlení, z nesprávného vztahu, z narušeného postoje. Tam, kde je nesprávná životní orientace, je pak i nesprávná praxe a nevyvážený život.

„Nic není nečisté samo v sobě.“ (Ř 14,14)

Pavlovo učení o čistém a nečistém je v naprostém souladu s Ježíšovými postoji. Svým výrokiem v Ř 14,14 „Vím a jsem přesvědčen v Pánu Ježíši, že nic není nečisté samo v sobě, ale tomu, kdo něco pokládá za nečisté, je to nečisté“ Pavel neprotřečí Kristu a nepopírá platnost starozákonních předpisů o rozlišování mezi čistými a nečistými zvířaty. Když říká, že nic není nečisté samo o sobě, nepoužívá slovo *akathartos* („nečisté“) – jak je nesprávně uvedeno v českém ekumenickém překladu i v Bibli kralické –, nýbrž slovo *koinos* („znesvěcené“, „poskvrněné“, „obecné“). Používá zde tedy stejný slovník jako evangelisté Matouš, Marek a Lukáš, pisatel Sk 10. Správný pře-

klad Pavlova výroku zní: „... nic není **poskvrněné** (znečištěné) samo v sobě...“

Jaký problém Pavel ve skutečnosti v Ř 14 řeší? Nejednalo se zde o maso nečistých zvířat, ale o maso čistých zvířat, která byla podle představ některých věřících znečištěna stykem s modlami nebo s nečistými zvířaty (která byla v pohanských kultech také obětována modlám). Pavel netvrdí, že žádné jídlo není nečisté (*akathartos*). Píše, že žádné jídlo není „poskvrněné“ (*koinos*), tj. znečištěné kontaktem s nečistými zvířaty. Pavel takto odmítá judaistický princip znečištění stykem s modlami, a nikoli zákony o čisté a nečisté stravě. (O Pavlově učení na toto téma by ovšem bylo nutné pojednat mnohem obsáhleji, než je v možnostech tohoto článku.)

V Novém zákoně nemáme žádné svědectví o tom, že by Kristus svou obětí na kříži zrušil zákony o čisté a nečisté stravě. Profesor Loyolské univerzity v Chicagu John J. Kilgallen ve svém článku „Všechno jídlo je čisté“ tvrdí, že „nejprostší předpoklad, že Ježíš... přímo a explicitně zrušil [učení Lv 11 o čistém a nečistém], není opodstatněný“. Na základě textů, které jsme prošli, se můžeme s tímto jeho výrokiem ztotožnit (i když on sám se snaží nalézt alespoň nějaké nepřímé zdůvodnění pro všeobecně přijímaný názor, že v novozákonní době již není třeba se držet předpisů z Lv 11). Skutečně neexistují žádné teologické důvody, pro kte-

ré bychom se měli vzdát rozlišování mezi čistou a nečistou stravou. Bůh je náš Stvořitel a zákony o čistých a nečistých zvířatech nespádají do kategorie ceremoniálních zákonů, protože neobsahují ceremoniální prvky očišťování, nečistota zvířat je přirozená a trvalá, tyto zákony neodkazují obrazně na Krista a jejich počátek je ještě před Mojžíšem.

Apoštol Petr nabádá věřící k poslušnému následování Krista. Tuto svou výzvu zdůvodňuje přímou citací Lv 11,45, výroku, který uzavírá Boží poučení o čisté a nečisté stravě (!), v němž se hovoří o svatosti: „Jako poslušné děti nedejte se opanovat žádostmi, které vás ovládaly předtím, v době vaší nevědomosti; ale jako je svatý ten, který vás povolal, buďte i vy svatí v celém způsobu života. Vždyť je psáno: »Svatí buďte, neboť já jsem svatý.«“ (1 Pt 1,14-16)

Kristus je nejen naším Stvořitelem, ale i naším Vykupitelem. Proto nás Pavel na základě celé teologie jídla (což je součást mnohem širší teologie stvoření) vyzývá: „Ať tedy jíte či pijete či cokoli jiného děláte, všechno činite k slávě Boží.“ (1 K 10,31)

ThDr. Jiří Moskala